

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРАМАТИЧНІ ЧИТАННЯ – XII

Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції
11–12 травня 2023 року

Вінниця
«ТВОРИ»
2023

УДК 81'36(063)

Г 76

*Затверджено до друку Вченою радою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 7 від 28 квітня 2023 р.).*

Редакційна колегія: *Анатолій Загнітко*, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (науковий редактор); *Алла Архангельська*, доктор філологічних наук, професор; *Олена Важеніна*, кандидат філологічних наук, доцент; *Ірина Гарбера*, кандидат філологічних наук, доцент; *Віра Калініченко*, кандидат філологічних наук, доцент; *Людмила Коваль*, доктор філологічних наук, професор; *Елла Кравченко*, доктор філологічних наук, доцент; *Тетяна Космеда*, доктор філологічних наук, професор; *Людмила Попович*, доктор філологічних наук, професор; *Ганна Ситар*, доктор філологічних наук, доцент; *Володимир Широков*, доктор технічних наук, професор, академік НАН України; *Юлія Бевз*, асистент (відповідальний секретар).

Г 76 Граматичні читання – XII: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 11–12 травня 2023 року / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. Загнітко. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 128 с.

ISBN 978-617-552-360-5

Розглянуто актуальні проблеми морфологічних і синтаксичних категорій, встановлено особливості семантики фразеологічних і лексичних одиниць, висвітлено напрями та методи прикладних лінгвістичних досліджень, з'ясовано напрями комунікативного аналізу мовних одиниць, простежено особливості лінгвоперсоналогічних практик у різних дискурсах, кваліфіковано лінгвістику брехні, структуру, статус різних концептів зі з'ясуванням їхнього основного і/чи неосновного функціонування.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

УДК 81'36(063)

ISBN 978-617-552-360-5

© Донецький національний університет
імені Василя Стуса, 2023

© Автори матеріалів, 2023

ЗМІСТ

Андрущенко Вікторія

Літературний текст в аспекті його комунікативної організації:
теоретичний огляд 5

Антонюк Олена

Мовні анормативи
В текстах юридичного характеру 11

Білоконенко Людмила

Зміни в конфліктній комунікації під впливом месенджерів..... 15

Барановська Лідія

Відмінність граматичного роду іменників у вивченні
польської мови 21

Бойко Тетяна

Аксіологічні виміри художніх концептів *життя* і *смерть*
в оповіданні В. Винниченка «Дрібниця» 26

Важеніна Олена

Евристичний потенціал фразеологічної інверсії
у художньо-химерному дискурсі..... 31

Гарбера Ірина

Фразеологічні одиниці як маркери конфліктної комунікації
(на матеріалі віртуального дискурсу)..... 36

Джеріх Олена

Компонентний аналіз як засіб виявлення змісту концептів DEATH,
TOD та СМЕРТЬ..... 40

Домрачева Ірина

Особливості гумористичного дискурсу українців..... 43

Дорошенко Олена

Лінгвістичний аналіз риторики тиранів-вождів..... 47

Загнітко Анатолій

Сполучникова парадигмальність: позиційність, структурність
і функційність 51

Калініченко Віра

Лінгвістика брехні (ментіологія): основні комунікативні технології
моделювання неправди 58

Коваль Людмила

Лінгвопрагматичні витоки езотеричної лінгвістики 63

Ковтун Оксана

Неологізми в системі оцінних агентивних імен: метаморфози лексичного і граматичного значення..... 65

Колонюк Сергій

Підходи до визначення класифікації паремійних одиниць 69

Кондратенко Наталія

Тлумачення прийменника *за* в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі 71

Костриба Ольга

Мотивувальна спроможність моносемантичних нумеративів у статусі вершин словотвірних гнізд: дивергенція сем та їхнє згасання..... 77

Кучмак Катерина

До проблеми відмінювання українських власних назв водних об'єктів жіночого роду першої відміни м'якої групи..... 82

Митько Неля

Рекомендаційно-консультаційні матеріали до самостійного засвоєння здобувачами теми «іменник» 85

Папіш Віталія

Українська психолінгвістика: концепція теорії лінгвопсихоакцентуації..... 89

Pavlova Anna

Usuelle vs okkasionelle Substantivierungen von Adjektiven und Partizipien im Deutschen und im Russischen..... 93

Половинко Олена

Граматичні особливості вживання орудного порівняльного..... 100

Reuther Tilmann

On the grammatical description of Surzhyk: the case of syntagmas 106

Романченко Алла

Повноголосні форми української мови: розвиток і система споріднених слів 108

Сокол Богдан

Дискусія між наддніпрянцями та наддністрянцями про шляхи розвитку української літературної мови..... 114

Чжан Менвей

Синтаксичні особливості слоганів у текстах освітньої реклами..... 117

Відомості про авторів 123

Віталія Паніш
(м. Вінниця)

**УКРАЇНСЬКА ПСИХОЛІНГВІСТИКА:
КОНЦЕПЦІЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЇ**

Сучасна поліфункційна прагмалінгвістична парадигма дає змогу здійснювати широкі наукові пошуки, що реалізуються на межі гуманітарних наук. Серед таких пошуків і психолінгвістичні напрацювання, зокрема й теорія лінгвопсихоакцентуації, яку розглядаємо як:

1) наукове вчення, новий самостійний напрям сучасного українського мовознавства, української психолінгвістики та

2) ефективний психолінгвістичний дослідницький метод.

Зазначене пояснюємо виявом інноваційних тенденцій на тлі тягlosti вітчизняної традиції, що враховує і поступ зарубіжної лінгвістичної теорії, передусім і щодо багатоаспектного вивчення мовної особистості [Див. про це: 3].

Учення про лінгвопсихоакцентуацію в національній науці має:

1) власну історію формування і становлення,

2) власну поступово вироблену теорію, що проєктується на

3) відповідну національну дискурсивну практику.

Процедура дослідження, що екстрапольована на художню систему, текст (дискурс), створений ключовими постатями української лінгвокультури, актуалізація психологічного аспекту вивчення мовної одиниці (МО) відкривають широкі можливості не тільки для її психологічного портретування, але й для певних узагальнень щодо психосвідомості української нації загалом, характеристики певних ознак її генетичного коду.

Український досвід розбудови розглядуваної теорії сягає другої пол. XIX – поч. XX століття й пов'язаний з іменами О. Потєбні [4], Д. Овсянико-Куликовського [2], І. Франка [5], Л. Булаховського [1]. Теоретичні постулати, сформовані зазначеними вченими, випередили в часі базові методологічні ідеї класиків зарубіжної психології, що лягли в основу теорії психолінгвістики, насамперед З. Фройда і К.-Г. Юнга. Зазначений факт залишався невідомим сучасній світовій науці через відповідне замовчування, мотивоване російською імперською, зокрема й радянською, ідеологією, що не прагнула помічати вагомих досягнень української науки, приписуючи їх виключно російським, зокрема й російським радянським ученим.

Однак саме вказані вище класики українського мовознавства ґрунтовно розробляли важливі положення теорії психологічного розуміння природи мови, норми й патології, що фіксуються в мовленні, систематизували відомості про роль свідомості й підсвідомості в процесі продукування текстів, впливу фантазії на індивідуальну творчість, коментуючи психофізіологічні особливості, що характерні для кожного мовця, продуцента мовлення й для лінгвокреативної діяльності загалом, що виявляється під час моделювання художнього тексту (дискурсу). На жаль, ці знання не були належно популяризовані й стали частково відомі світовій науковій спільноті пізніше, коли були відкриті вже й іноземцями, а деякі положення залишаються невідомими й сьогодні.

Нагадаймо, що ще з 20–30 рр. ХХ ст. психоаналіз став перспективним методом насамперед у літературознавстві, натомість власне мовний аспект опинився на периферії. Із другої половини ХХ ст. на тлі глобалізації мовних процесів активізувалося вчення про психологічну акцентуацію, що поступово розроблялася й продовжує вивчатися в сучасному вітчизняному та зарубіжному науковому просторі в міждисциплінарній парадигмі.

Метод лінгвопсихоакцентуації базується на системі прийомів, насамперед це (1) виокремлення *емоційно-сислової домінанти* тексту та (2) її *маркерів, мовних акцентуаторів (ключових слів і слів-фаворитів*, що характеризують задум тексту; *предикатів* до актуалізованих у тексті об'єктів ментального та реального світу, *онімної лексики*, що актуалізується під час моделювання заголовків тексту, обрання псевдонімів та ін.; *вербальних предикторів*, які виявляються й за допомогою комп'ютерної психолінгвістичної системи ВААЛ); (3) визначення *специфіки особистісної зумовленості семантичних трансформацій*, що виникають у процесі перекладу та літературного переказування художнього тексту, тобто виявлення *вторинної емоційно-сислової домінанти*; (4) моделювання *шкали ціннісних домінант* особистості; (5) *побудова фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів* різних видів психологічної акцентуації, зокрема *моделювання мікрополів фразем на позначення позитивних і негативних рис акцентуантів чи мікрополів фразем на позначення нормативної та ненормативної поведінки особи* та ін.; (6) з'ясування *мовної дифузності*, що відбувається в межах виокремлених фразеосемантичних чи лексико-семантичних полів; (7) *реконструкція МО* з урахуванням її *психобіографії*; (8) описування *мовно-психологічної картини світу*, що виявляється в тексті /дискурсі/ окремого митця; (9) визначення своєрідності вербалізації в тексті важливих концептів, зокрема й *психологічних*; (10) *розбудова моделі світу*, що послужила основою породження тексту; (11) *вербальна репрезентація авторської свідомості* в тексті; (12) *експеримент*, спроектований на *аналіз висловлювань-оцінок* піддослідних /читачів/ щодо характеру їхніх індивідуальних уподобань як реакцій на прочитані ними художні тексти та ін.

Важливо, що акцентуйовані риси – це не вада, не недолік, а виразна індивідуально-психологічна особливість, що впливає на самореалізацію особистості, сприяє розвитку таланту, дає змогу кожній лінгвоперсоні самоутвердитися в соціумі, виявляючи певний набір характерних індивідуальних рис.

Тип лінгвоакцентуації виявляється на основі врахування системи екстралінгвальних (етногенонд, умови виховання та соціальне оточення) та інтра-

лінгвальних чинників, що закодовані у відповідних текстових категоріях (тематиці, сюжетах, мотивах, образах), своєрідності вербалізації ключових концептів, добору певних засобів усіх рівнів мовної системи, орнаменталіки, які реалізує лінгвоперсона під час моделювання авторської текстової (дискурсивної) тканини. Додатковими психолінгвістичними параметрами акцентуованої МО є особливості її світогляду (світобачення, світовідчуття, світорозуміння), психологічної біографії, характерні фонові знання, своєрідність вияву емоцій, нетрадиційне бачення довкілля, індивідуальна лінгвокреативність, що виявляється, зокрема, і в актуалізації слів-фаворитів, моделюванні улюблених тропів і фігур, мовленнєвій тональності, обранні відповідних комунікативних стратегій і тактик. Акцентуованість послідовно віддзеркалюється в мовній поведінці, мовній свідомості лінгвоперсона й залежить від комунікативної, мовної, культурної й інших видів компетенцій (спроможності) мовця, має переконливу фіксацію в тексті (дискурсі) як вищій формі відповідної самореалізації індивіда, особливо коли йдеться про тексти (дискурс) вишуканих МО.

Учення про лінгвопсихоакцентуацію має широку дослідницьку *перспективу*: потенціал щодо розширення класифікаційних типів лінгвопсихоакцентуації, зокрема виокремлення системи їхніх гібридних підтипів, оскільки в чистому вигляді, що зрозуміло, психотип виявляється рідко. З огляду на постулати теорії лінгвопсихоакцентуації можлива й оновлена класифікація текстів, що породжені акцентуованими особистостями різних психотипів.

Література

1. Булаховський Л. А. Мовознавство й психологія. *Вибрані праці*: у 5 томах. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 1: *Загальне мовознавство*. С. 138–139.
2. Овсянко-Куликовский Д. Н. Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма. *Собрание сочинений*: в 9 т. Санкт-Петербург: Изд. т-ва «Общественная польза», 1909. Т. 6. 235 с.
3. Папіш В. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця–Ужгород: «Ліра», 2022. 456 с.
4. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического мышления. Потебня А. А. *Слово и миф*. Москва: Правда, 1989. С. 201–235.
5. Франко І. Із секретів поетичної творчості. URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/f/franko-ivan/1017-ivan-franko-iz-sekretiv-poetichnoji-tvorchosti> (дата звернення 20.07.22).

USUELLE VS OKKASIONELLE SUBSTANTIVIERUNGEN VON ADJEKTIVEN UND PARTIZIPIEN IM DEUTSCHEN UND IM RUSSISCHEN

In diesem Artikel handelt es sich um grammatikalische Substantivierungen von Adjektiven und Partizipien, bei denen die substantivierten Wörter ihre grammatischen Merkmale und Eigenschaften (Flexionen, Deklination) von Adjektiven beibehalten, während sie die syntaktische Rolle der Substantive im Satz (Aktanten) übernehmen. Ellipsen (das Weglassen des Substantivs, auf das sich ein Adjektiv in attributiver Funktion bezieht) werden hier nicht behandelt. Im Fokus steht die Frage nach den Kriterien der Unterscheidung zwischen usuellen und okkasionellen Substantivierungen.

Substantivierung von Adjektiven und Partizipien gehört zu den produktivsten Wortbildungsmodellen sowohl im Deutschen als auch im Russischen. Durch dieses Wortbildungsverfahren entstehen Wörter von der Wortart Substantiv, die jedoch einige Eigenschaften ihrer ursprünglichen Form – Adjektiv bzw. Partizip – beibehalten. Somit sind diese Neubildungen Konversionen einer besonderen, hybriden Art. Sie sind für Forscher aus vielen Hinsichten interessant. In diesem Artikel betrachten wir nur einen Aspekt des Themas, und zwar die Option der Einteilung aller substantivierten Adjektive (SA) und Partizipien (SP) in zwei große Gruppen: usuelle und okkasionelle.

Auf den ersten Blick sollte das sichere Kriterium für die Gruppierung in der Lexikalisierung von usuellen SA / SP gesucht werden. Allgemein gilt: «Im Unterschied zu den okkasionellen Bildungen, die spontan und aus einem momentanen Bedarf heraus nach vorhandenen Wortbildungsmodellen gebildet werden, sind lexikalisierte Bildungen als usuelle Bildungen im Lexikon gespeichert und werden bei Bedarf dort abgerufen» [1]. Auch viele andere Autoren sind der Meinung, dass die usuellen Substantivierungen in Lexika festgehalten sind [2, s. 10; 3, s. 140]. Diese These wollen wir im Weiteren überprüfen.

Das Thema Substantivierung der Adjektive und Partizipien findet in der deutschen Forschungsliteratur kaum Beachtung, abgesehen des Aspektes Rechtschreibung¹ und (in letzter Zeit) gendergerechte Sprache: Substantivierungen von

¹ S. im Duden: <https://www.duden.de/sprachwissen/rechtschreibregeln/Gro%C3%9F-%20und%20Kleinschreibung#D72> und <https://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/Substantivierungen-von-Adjektiven>